Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Grootloge van Adoptie, 'La Loge de Juste' Den Haag, 1751

Davies, M.G.; Haan Max de

Citation
Davies, M. G. (2007). De Grootloge van Adoptie, 'La Loge de Juste' Den Haag, 1751. *Thoth. Tijdschrift Voor Vrijmetselaren*, *58*, 17-46. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/13082

Version:	Not Applicable (or Unknown)
License:	Leiden University Non-exclusive license
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/13082

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Grootloge van Adoptie, 'La Loge de Juste', Den Haag, 1751

Een kortstondig experiment met gemengde Vrijmetselarij of het slachtoffer van subtiele uitbuiting?

Malcom Davies

Een situatieschets

'La Loge de Juste' is de allereerste gemengde loge - loge voor zowel mannen als vrouwen - waarover degelijk archiefmateriaal beschikbaar is. Jammer genoeg is ook voor deze loge het gevonden materiaal niet zo uitgebreid is als we graag zouden willen. Zo is er een grootboek dat laat zien dat er verlies werd geleden. Er is een constitutieboek met enkele handtekeningen en minstens even veel geschreven namen zonder handtekening. Als bewijs van mogelijke toekomstplannen is er een kopie van een machtigingscertificaat en met de hand geschreven rituelen voor een gemengde Schotse loge. Om de realiteit van de nieuwe loge meteen gestalte te geven, werd een liedboek samengesteld, gedrukt en uitgegeven waarvan alle teksten waren geschreven door twee acteurs van La Comédie Française; sommige waren nieuw en andere bewerkingen van bestaande liederen.

In het archief wordt ook verslag gedaan van de activiteiten die in een periode van ongeveer zes maanden in 1751 hebben plaatsgevonden. Twee van die zes maanden kon 'La Loge de Juste' zich met recht een 'Groote Adoptieloge' noemen, omdat ze dezelfde Grootmeester hadden als de andere loges van de Vrijmetselarij in Nederland. Er zijn documenten die erop wijzen dat er plannen waren om vanuit deze positie loges in andere landen te vestigen. Uit het archief wordt meteen duidelijk dat de loge voornamelijk bestond uit legerofficieren van de allerhoogste rang, aristocraten en acteurs en actrices. In zekere zin was het een loge van Mars en Venus.

Dit alles roept zeer veel vragen op. Hoe heeft zo'n loge kunnen ontstaan? Waarom werd ze opgericht? Wie richtte haar op? Hoe lang heeft de loge bestaan? Wat deed de droom vervliegen?

De politieke situatie

Om te beginnen een situatieschets. Het is bijna onmogelijk een bladzijde van een boek over deze periode van de geschiedenis van Nederland om te slaan zonder minstens één naam tegen te komen van een lid van 'La Loge de Juste'. De naam Willem Bentinck komt zelfs voor op bijna alle pagina's. Graaf Bentinck (1704-1774) was een Engels-Nederlandse edelman die een duidelijk doel voor ogen had: De Nederlandse Willem IV, prins van Oranje-Nassau, en zijn Engelse vrouw, Anna van Hannover (de oudste dochter van de Engelse koning George II) moesten een soort tweede 'William and Mary' worden. Maar in plaats van een Nederlandse koning in Engeland, moest het paar in dit geval de Republiek der Nederlanden

gaan besturen. Het zou een democratisch bestuur worden, met een kabinet. Willem IV was al regent over diverse provincies en een belangrijk man, maar de Republiek der Nederlanden bestond in die dagen nog steeds uit grotendeels onafhankelijke provincies. Er heerste in die tijd echter geen vrede en in 1747 vielen de Fransen Zeeland binnen. Velen veronderstelden dat de zuidelijke provincies in korte tijd allemaal in handen van de Fransen zouden vallen. Mede daardoor werd Willem in de ene stad na de ander en de ene provincie na de ander uitgeroepen tot stadhouder en aldus vond een redelijk vreedzame revolutie plaats. De republikeinen werden verslagen en de Verenigde Provinciën hadden nu één gezamenlijke heerser: een erfstadhouder.

Nu had Willem Bentinck de handen vrij om zijn plannen voor een verlichte, democratische monarchie ten uitvoer te brengen. Hij onderhandelde met Engeland, bracht enkele maanden in Wenen door als onderhandelaar en bracht huurtroepen mee uit Saksen, Nassau, Zwitserland en Schotland om de Nederlanden te verdedigen. Dit leger omvatte ook, althans op papier, een Russische strijdmacht van 30.000 man. Nochtans betekende dit niet het begin van een vreedzame periode. Helaas bleek Willem IV, een man van nog geen veertig, net zo verrast als ieder ander over zijn plotselinge promotie en kon zich niet aan deze nieuwe positie aanpassen. In vele van de grote steden ontstonden volksopstanden, en zelfs zij die hem aanvankelijk hadden gesteund, waren zeer teleurgesteld. Er vielen doden, alom was grote armoede, de industrie stortte in en de oude oligarchieën hadden nog steeds de macht in handen in de grote steden.

Bentinck, die zichzelf als één van de trouwste aanhangers van de prins beschouwde, schreef het volgende: 'De oprichting van elke staat is gebaseerd op het vertrouwen dat het volk in zijn leiders stelt. Op dit moment [1749] is dat vertrouwen totaal vernietigd. Er wordt overal geklaagd en alle klachten richten zich op de Prins ... het hele land kan zien dat de Prins geen gebruik maakt van de macht die hem gegeven is. Zij die de staat bijna te gronde hebben gericht, zijn nog steeds aan de macht, zij en hun bondgenoten worden met alle egards ontvangen door de Prins en sommigen zetten hun onfrisse praktijken op dezelfde manier voort als in die dagen van totale anarchie.'[1]

In maart 1751 (overigens in dezelfde periode als die waarin hij zich voorbereidde op het lidmaatschap van 'La Loge de Juste') probeerde Bentinck een kabinet te vormen. Hij noemde deze adviserende raad, die noch een formele noch een officiële status had, de 'Conférence'. De Raad kwam iedere maandag en vrijdag bijeen, besprak binnenlandse en buitenlandse zaken en gaf advies aan de prins. Het leek nauwelijks enig effect te hebben op Willems besluiteloosheid.[2]

De Vrijmetselarij

De eerste Nederlandse Grootmeester, Radermacher, stierf op 12 april 1748.[3] Hij was 'Premier Grand Maître de l'Illustre Ordre dans les Provinces Unies et du Ressort de la Généralité' geweest vanaf juni 1735. Op 24 juni 1749 werd Joost Gerrit (Juste Gérard) baron van Wassenaer (1716-1753) geïnstalleerd als

de nieuwe Grootmeester.[4] Alles wees erop dat er een tijd vol beloften was aangebroken; het begin van een periode waarin van alles mogelijk was. In Engeland was de Grootmeester bijna altijd van adel en nu stond er óók een baron aan het hoofd van de Nederlandse Vrijmetselarij. Joost was nog erg jong voor zo'n hoge positie: pas 33 jaar. Hij was een vriend van Willem Bentinck, en het schijnt dat hij pas Grootmeester kon worden nadat hij daarvoor speciaal toestemming had gevraagd van Willem IV (die waarschijnlijk zelf ook vrijmetselaar was).[5] Van Wassenaers vader had een indrukwekkende loopbaan in het leger achter de rug. Hij diende bij de compagnie die Willem III naar Engeland vergezelde en had in Frankrijk gevochten. Joost volgde zijn vader in diens voetsporen; ook hij had in Engeland in het leger gediend en hij bekleedde al acht jaar de functie van luitenant-kolonel toen hij Grootmeester van de loge werd. Hij ontving diverse aanvragen voor nieuwe machtigingen tot oprichting van loges in binnen- en buitenland. Dit had voor de Nederlandse Vrijmetselarij een nieuw begin moeten inluiden. In plaats daarvan zorgden wanbeleid en schandalen ervoor dat Grootloge en Vrijmetselarij zó erg in diskrediet raakten dat in 1756, toen een nieuwe Grootloge werd gevormd vier jaar nadat Van Wassenaer in 1752 was afgetreden, met een schone lei werd begonnen.

De nieuwe Grootloge besloot dat de officiële begindatum van de Nederlandse Grootloge 26 december 1756 zou worden en dat alles wat daarvóór had plaatsgevonden van nul en generlei waarde was. We beschikken niet over genoeg gedetailleerde informatie om deze drastische stap te verklaren, maar mogelijk heeft hiertoe bijgedragen het feit dat Van Wassenaer een gemengde loge had erkend onder zijn naam: 'La Loge de Juste' . De fortificatie-expert, schilder en graveur P.A. de St. Hilaire, die Grootsecretaris was[6], wijt het aan een financieel debacle in Van Wassenaers loge. Joost van Wassenaer stierf een jaar later.

La Comédie Française

Den Haag vormde een eiland van rust in een land vol onlusten. Hier hield de stadhouder officieel residentie, maar omdat de renovatie van zijn hoofdkwartier nog niet voltooid was, woonde hij in William Bentincks vorstelijke huis aan het Lange Voorhout. Bentinck zelf woonde in zijn buitenverblijf, het Catshuis, op zijn landgoed Zorgvliet.[7] In Den Haag was het zeer omvangrijke corps diplomatique gevestigd.

Na een keiharde competitie met een rivaliserend gezelschap en na een jaar waarin alle theatervoorstellingen verboden waren geweest, vond vanaf 1736 een Franse groep zijn thuishaven in het theater aan de Casuariestraat.[8] Na 1740 nam de vrijmetselaar Huybert Huyberts (een meester-kleermaker) de leiding over en hij verkreeg alle rechten om de gelegenheid te exploiteren. Er is bijna geen archiefmateriaal over te vinden, maar we weten wel zeker dat hij in 1751, in het jaar waarin 'La Loge de Juste' actief was, een Frans gezelschap had ingehuurd dat *Les Noces de Vénus ou Les filets de Vulcain* (Het Huwelijk van Venus of het net van Vulcanus) van Farin de Hautemer opvoerde. Mr. de Hautemer speelde Apollo en Mr. Terodac was Vulcanus.[9]

Alle andere acteurs waren leden van de loge: de heer Cressant (Mars), mejuffrouw Fauche (Venus), de heer Julien (Bacchus), de heer Corbin (Jupiter) en mejuffrouw Baptiste (Amor). Waarschijnlijk was dat niet het enige stuk dat dat jaar werd gespeeld en in het archief van de loge kunnen we zien dat er in Den Haag nog veel méér acteurs optraden.

Aan het eind van 1751 bevond Huyberts bedrijf zich in ernstige financiële moeilijkheden en kon hij zijn schuldeisers niet meer betalen. Het feit dat de theaters een tijdje moesten sluiten na de dood van Willem IV op 22 oktober van dat jaar, droeg daar ook niet toe bij. Op 4 november 1751 werd echter vrijwel onmiddellijk een nieuw gezelschap opgericht, onder bescherming van de regering van Anna van Hannover, die nu regentes en gouvernante was geworden. Het bestuur lag nu voornamelijk in handen van (vrijmetselaar) generaal-majoor De Bigot, kamerheer van Anna van Hannover.

Bij de eersten die een contract ondertekenden, bevonden zich weer leden van 'La Loge de Juste': Nicolas Ribou, Marianne Durand en haar echtgenoot Charles Fligny, Jean-Baptiste Anselme en zijn vrouw Françoise Anselme-Gravillon, Marie Armand Vertueil, Louis Firman Cressent en Noël Antoine de Vos. Jean-Baptiste Anselme was de dirigent van het orkest; zijn vrouw was zangeres en vertolkte ook af en toe de bijrollen van moeder of koningin. Antoine de Vos was de dansmeester. Madame Vertueil was de actrice die (met toestemming van generaal De Bigot) de hoofdrollen vertolkte, zoals koninginnen en geliefden. De Bigot hield elke maand een hele dag vrij om de boeken te controleren en er werd geen enkele financiële beslissing genomen zonder zijn fiat. Zodra het eerste contract was ondertekend, ging de groep op tournee naar Brussel om de rouwperiode te overbruggen.

'La Loge de Juste'

Actrices en Heren van Adel

'La Loge de Juste' was een 'adoptieloge', waarmee meestal een loge werd bedoeld die openstond voor zowel mannen als vrouwen en officieel werd gesteund ofwel 'geadopteerd' door een regelmatige (mannen)loge. De loge werd opgericht in januari 1751 en werd officieel erkend op 1 mei van hetzelfde jaar. In november 1751 werd een voorstel gedaan voor een 'Schotse' adoptieloge met twee nieuwe graden. In een tijd waarin vrijheid, gelijkheid en broederschap werden nagestreefd, zou het een logisch vervolg op deze filosofie kunnen zijn een loge op te richten waarin mannen en vrouwen vrijelijk en gelijkelijk broeders en zusters konden zijn. Niettemin stond zo'n gemengde loge - die in dit geval aan de ene kant werd gevormd door een prins, hertogen, baronnen en jonge legerofficieren, en aan de andere kant door enkele acteurs en actrices - niet geheel en al boven de verdenking dat op z'n minst de mogelijkheid voor geheime liaisons werd geboden. Vooral actrices hadden in die tijd een twijfelachtige reputatie.

In 1723, toen hij nog jong was, voelde Willem Bentinck in een brief aan zijn Engelse moeder zich genoodzaakt zijn bezoeken aan het theater te verdedigen.

Hij schreef: 'As far as the opera singers are concerned which have been here, I have no connection with or knowledge of them. If I go to the opera (which seldom happens), I never go behind the stage, but always remain in my place, so that I can have no connection with any one of them. And honestly, since I always go chaperoned by Carrier, and with others like Mr Twickel [d.w.z. Graaf Van Wassenaer], Mr Haren [Onno Zwier van Haren], Mrs de Reck, Mrs Auban, Miss Duivenvoorde, Mr Gosslinga etc. I believe that even you can have no objections.[10]

In 1750, één jaar voordat hij lid werd van 'La Loge de Juste', schreef Pierre de la Sarraz nog openhartiger aan zijn vriend Cornelis Calkoen over een bezoek aan de Italiaanse Opera in Den Haag: 'Nous avons eu icy un Opéra Italien qui m'a fort amusé, les femmes chantoient bien et f ... de même. Ou etiés vous mon cher ami? L'Orazio estoit ravissants et vous qui aimés les Italiennes, vous auriéz eu double plaisir[:] celui de coucher avec elles et celui de voir de votre vivant L'Apothéose de votre ... car l'une d'elle dans les transports de son Vertigot amoureux crioit toujours O Divino, Divinissimo C ...'

La Sarraz maakt in 1750 ook nog melding van de jonge graaf Wassenaer Obdam (van 'La Loge de Juste'), die de actrice Emilie achternazit, wier naam óók op de ledenlijst van 'La Loge de Juste' voorkomt.[11] De goed gedocumenteerde relatie, die ongeveer tien jaar later plaatsvond, tussen Jacob Jan van Wassenaer Obdam (dezelfde of een broer) en de actrice Rosette Baptiste Anselme (dochter en zuster van leden van 'La Loge de Juste', maar in 1751 zelf nog maar 11 jaar oud) onderstreept nog eens de losbandige rol die actrices in die tijd, terecht of ten onrechte, werden verondersteld te spelen.[12]

Adoptieloges

De annalen van de 'Loge de Juste' vormen nochtans niet de eerste vermelding van een gemengde loge. In het tweede deel van *L'Ordre des Francs-Maçons trahi et les secrets des Mopses revelé / De Geheimen der Vrye-metselaars en der Mopsen geopenbaart* van Pérau (1745) wordt ook over een gemengde 'orde' gesproken. Dit verslag is volgens Pérau gebaseerd op zijn bezoek aan de loge der Mopsen in Frankfurt. De mopshond was het symbool van de Orde, en een onderdeel van het ritueel was deze hond een kus geven. Er waren nog vele andere, niet-maçonnieke gemengde 'ordes'. Zo wordt het bestaan van een ander soort gemengde loge onthuld in een latere bron, *L'Adoption ou la Maçonnerie des Femmes en trois Grades* (Den Haag 1775). Dit was in praktisch alle opzichten het soort deugdzame, gemengde vrijmetselaarsloge zoals die in 1774 door het Grand Orient de France was erkend.[13]

De beelden en allegorieën van de rituelen die in het verslag worden beschreven, komen uit het Oude Testament: Adam en Eva, de ark van Noach, de toren van Babel en Jacobs ladder. De liederen die de rituelen begeleiden zijn licht, vrolijk en onschuldig. Niettemin moest de Franche-Maçonne-kandidate, vóór haar inwijding, in een aparte kamer één van haar gewone kousenbanden vervangen door een blauw lint, een mouwsluiting losmaken en haar handschoenen

uitdoen. Daarna werd ze geblinddoekt. Vervolgens moest ze tijdens haar belofte de volgende woorden nazeggen (de stippellijn staat in het origineel): 'Je promets de plus & m'engage de coucher cette nuit avec ... (Ici le Vénérable s'arrête un instant) la jarretière de l'Ordre' [Bovendien beloof ik en verplicht ik mij deze nacht door te brengen met ... (Hier pauzeert de Achtbare Meester een ogenblik) de kousenband van de Orde]. Op deze kousenband van wit geitenleer stonden de woorden 'Deugdzaamheid en Zwijgzaamheid' te lezen.

Alles wijst erop dat ook in Den Haag een dergelijke gemengde orde actief was (naast de regelmatige 'Schotse' graden). Het liedboek had bijvoorbeeld een bijna gelijkluidende titel: *Chansons de l'Ordre de l'Adoption ou de la Maçonnerie des Femmes*. Bij het bestuderen van de documenten van 'La Loge de Juste' komen nog andere overeenkomsten naar voren (de kousenband, de ark van Noach, enz.). De overgeleverde bronnen bestaan uit vier manuscripten en een gedrukte liederenverzameling, waarin ook de melodieën van de liedjes zijn opgenomen. De informatie in deze documenten geeft ons, samen met ander archiefmateriaal, een interessant beeld van deze loge. Het beeld dat Margaret Jacob schetst in het hoofdstuk dat zij aan deze loge wijdt in *Living the Enlightenment. Freemasonry and Politics in Eighteenth-Century Europe* (1991) is in verschillende opzichten onnauwkeurig[14] en overschat bovendien de historische en filosofische waarde van dit kortdurende experiment.

De manuscripten

Het oudste document is het grootboek[15] dat uit januari 1751 dateert, waarin te zien is dat zeven 'broeders', onder wie niet één Nederlander en van wie er minstens vier acteur waren - Rosimond, Corbin, Forest, Mitchel, Julien, Sykes en Louis Auguste de St.Etienne - ieder het bedrag van een gulden betaalden als inleg (zie afb. 1). Vergeleken met de contributie die latere ingewijden betaalden, is dit een zuiver symbolisch bedrag. Hierdoor zouden we ons al kunnen gaan afvragen wat de motieven van de betrokkenen waren om deze loge op te richten. Het wordt later duidelijk dat het De St.Etienne was die deze vorm van Vrijmetselarij naar Den Haag had gebracht. De volgende betalingen zijn gemaakt door luitenant Van den Bergh van het Nederlandse Garderegiment en door de heer Shouster: beiden leggen 21 gulden in. Dit werd besteed aan heren- en dameshandschoenen voor elke kandidaat en een troffel[16] voor Shouster, in totaal *f* 3,80. Op dezelfde dag, 5 februari, ontving de herbergier Bellicour *f* 48,10 voor het diner. De bedienden kregen *f* 3. Er moeten voor de noodzakelijke logeattributen zeer zeker méér uitgaven zijn gedaan, en het grootboek laat zien dat de loge nu al in de schulden zit. De volgende post is buitengewoon vreemd. Op 25 februari komt de loge weer samen voor de receptie (zoals de inwijding in die periode werd genoemd) van de heer Rosenboom. Shouster moet een boete van *f* 21 betalen. Waarom is niet duidelijk. Misschien had hij beweerd al Meester-vrijmetselaar te zijn en bleek dat niet waar te zijn. Een aantekening

onderaan de bladzijde, die een tijdje daarna is gemaakt, maakt alles zo mogelijk nog onduidelijker. Daar staat dat Shouster voor de derde keer *f* 21 betaalde om Meester-vrijmetselaar te worden gemaakt. Een gedeelte van dat geld werd besteed aan niet nader omschreven 'noodzakelijke onkosten'.

Bovendien was het voor Louis de St. Etienne, die duidelijk al Achtbare Meester van de loge was, onmogelijk deze speciale mannenloge te organiseren. Dus in plaats daarvan besteedde hij samen met zijn vrienden - de acteurs Rosimont, Corbin, Parmentier, Captain Mauricius en anderen - de rest van het geld aan 'een klein privé-diner voor de mannelijke leden van de loge'. Dit werd beschouwd als een terechte besteding van het geld en wat de boekhouding betreft, werd het beschouwd als 'nooit ontvangen'. Hoe je het ook bekijkt, de heer Shouster heeft het aanzienlijke bedrag van *f* 63 afgedragen in een periode van drie weken, zonder dat hij daar veel voor heeft teruggekregen. Shousters naam komt hierna in de documenten van de loge niet meer voor. Maar aangezien dit ongetwijfeld de genieofficier luitenant-kolonel Johan Frederik Shouster (1721-1801) betrof[17], is het ook heel goed mogelijk dat hij plotseling gewoon werd overgeplaatst. Luitenant Van den Bergh is zeer waarschijnlijk Eduard van den Bergh (1723-1763), die later de 'Kanunnik van het Kapittel van de Domkerk van Utrecht' zou worden.[18] Elders in het archief van de loge worden Den Haag en Texel als Rosenbooms woonplaatsen genoemd. Daardoor ligt het voor de hand dat het hier gaat om Frederik Rosenboom, geboren in 1710, die in naam een positie bekleedde als Commissaris voor de Monstering op het eiland Texel, even voorbij de kust van Den Helder.[19]

Er volgen nog drie recepties, op 17 en 31 maart en op 11 april (op 4 april was er bovendien een loge met maaltijd, maar geen receptie van een nieuwe kandidaat. Mogelijk was dit een paasviering. De boekhouding laat zien dat de chef-kok extra geld kreeg voor zijn paaslam). In deze periode worden de volgende kandidaten aangenomen: graaf Golowkin, mijnheer en mevrouw Van Belle, mijnheer Roupels, mijnheer en mevrouw Bertrand, mijnheer Mauricius (die al enigszins had mogen meegenieten van Shousters vrijgevigheid, misschien om in een hogere graad te komen), mijnheer Lunet en ten slotte graaf Bentinck. Die laatste twee werden op dezelfde avond aangenomen en de maaltijd kostte *f* 59,40. De schorten, troffels, kousenbanden, handschoenen en de bijdrage aan de bedienden van de twee heren beliepen *f* 22. De tamelijk grote bedragen die deze laatste twee kandidaten moesten betalen, zijn mogelijk een wanhopige poging om wat van de schulden af te betalen, die inmiddels waren opgelopen tot *f* 152,17 en die De St. Etienne uit eigen zak had betaald (hoewel de Broeders ook bij minstens twee gelegenheden was gevraagd een extra bijdrage in te leggen). En dit was nog niet eens de volle omvang van de schulden, want de schilder kreeg nog *f* 54,10 en de heer Bertrand had een rekening van *f* 18 ingediend. Bovendien had De St. Etienne 18 juwelen (bijous) besteld, die de juwelier al aan het vervaardigen was, maar waarvoor hij een aanbetaling had

Memoire General de la Recette et de la Depense des finances de la Loge D'adoption depuis L'origine de La Loge, Jusques, Et compris / L'assemblée du onze d'avril : auquel Jour a finy, Les Assemblées de La Societé sans reconnoissance de Superieur

[1 gauche]

Recette

Reçu

Janv^{r} 1751	De Sept freres qui ont donné princips a la loge chacun on fiorin Rosimond, corbain, forest, mitchel, Julien, Sykes, Et de fl. S^{t}. Etienne		7.
	Receptions		
fev.^{r}	{de mr. van den Bergh quatre Ducats		21.
	de Shouster quatre Ducats		21.
dud^{0}...	{dud^{0}: pour Punition Imposée quatre Ducats *		21.
	de Mr. de Rosenbow quatre Ducats		21.
17. mars	{de Mr. Le Comte de Golowkin cinq Ducats		26. 5.
	de Mr. et de Mad. e van Belle quinze Ducats		78. 15.
	de Mr. Roupets trente florins		30.
31. dud^{0}.	{de Mr. Et madame Bertrand Sept Ducats		36. 15
	de Mr .. Mauricius Deux Ducats		10. 10
11. avril	{de Mr. Lunet Douze Ducats		63.
	de M. Le Comte de Benthing Dix Ducats		52. 10
	Produit des Receptions	fl	388. 15
	Recette des coste parts des freres : dans les Jours qu'ils ont Eté Taxés		
	Loge du 31. mars	24. 10	
	Loge du 4. avril	26: }	50 10
	Total de la Recette	fl	439. 5

• nota le dit Shouster donna une troisieme fois quatre Ducats pour Sa reception de maître macon / qui se fit le jour mesme d'une loge d'adoption : maïs de st. Etienne n'a pu ordonner quils fussent passer. / En Compte de Recette de ce memoire : par ce quilles apliqua partie a payer la depense de quelques faux frais quil / avoit faits pour les loges de maçons et qui ne pouvoient luy estre remboursés que par une finance qui ne / pouvoit provenir que par un tel moyen; cest a dire d'une Reception d'homme : et le Reste des quatre Ducats fut / Employé a payer on petit Repas particulier de maconnerie d'hommes avec Rosimont, Corbain parmentier / mauricius et quelqu'autres qui fut occasionné pour divers arrangemens de la mesme maconnerie : ainsy les dits / quatre Ducats ayant eté depensés conformement a son objét ils sant regardés comme non Reçues.

[1 droite]

Depense,

Deboursé pour Le necessaire de La Reception de chaque Recipiendaire

Sur les quatre Ducats de la Reception de M^{r}. van den Bergh	fl	
gands d'hommes et de femmes	1.	4.

Afb. 1. De boekhouding van 'La Loge de Juste' vóór de officiële erkenning.

Sur Les quatre Ducats de la Reception de Mr. Shouster					
gands d 'hommes de femme Et truelle				2.	4.
Sur Les quatre Ducats de M. RosenBow.					
gands d'hommes et de femme	1.	4			
un tablier	5	5			
une Truelle	1.				
une Jarretiere	1	15}	9-	4	
Sur les cinq Ducats de Mr. de Golowkin					
gands d'homme et de femme				1.	4
Sur les quinze Ducats de Mr. et mad.e Van Belle					
Le Tablier de madame	5	5			
Le Tablier de Monsieur	3.				
Les 2. Jarretieres	3.	10			
Les 2 Truelles	2.				
Les 4. paires de gans	2	8}	16.	3	
Sur Les trente florins de M. Rouppels					
1 Jarretiere	1	15			
1. Truelle	1				
Deux paires de gans	1	4}	3.	19	
Sur Les Deux Ducats de mr. mauricius					
2 paires de gans	1	4			
1 Truelle	1				
1 Jarretiere	1	15			
1 Tablier	5	5}	9-	4	
Sur les Dix Ducats de Monsieur de Benthing					
un tablier	5	5			
Truelle Jarretiere et gans	3.	19			
aux garcons Servans	1.	16 }	11.		
	fl		54.	2.	

[2 gauche]
Montant de la Recette d'autre part fl 439 5

[2 droite]

	ft.
Montant de la Depense d'autre part	54. 2
Sur les Douze Ducats de M. Lunet	
Un tableau	5. 5
Une Jarretiere	1. 15
Une Truelle	1
Deux paires de gans	1. 4
Aux Garcons Servans	1. 16 } 11 -
Depense Payée a Bellicour pour le Soupé des Loges:	
Le 5 fevrier Un Repas Selon le compte du Jour qui fut payé sur l'instant	48 10
Le 25 ditto Un Repas Selon le memoire ditto	44 2
Le 17 mars Un Repas Selon le memoire Et Reçu	79. 18

Le 21 ditto Un Repas Selon le memoire Et Reçu	14	1	
Le 31 ditto Un Repas Selon le memoire Et Reçu	54.	10	
Le 4 avril Un Repas Selon le memoire Et Reçu	53.	7	
Le 11 avril Un Repas Selon le memoire Et Reçu	59.	4	} 352 : 12
Depense payée aux trois gareons servans de la loge St Louis, Le Cuisinnier, et le garcon de table de bellicour un fiorin chacun par loge.			
Loge du 5 fevrier: 3 garcons servans a un florin	3		
du 25 ditto ditto	3		
du 17 mars ditto	3		
du 21 ditto ditto	3		
du 31 ditto ditto	3		
du 4 [avril] ditto	3		
du 11 ditto ditto Deux Servans	2		
au Cuisinier pour son agneau pascal	3		} 23
Pour 1['']Esprit de Vin de Loge du {5 fevrier / 21 mars} a 14^{s} parfois - {5 fevrier / 4 avril}			2.2
payé pour huit paires de gands dhommes et de femmes quon a donnér aux Sœurs Recues Sans payement a 15^{s} Lapaire 16 paires. . .	12		
	454.	16	

[3 gauche]

	fl	
Montant de la Recette d'autre part	439.	5

[3 droite]

Montant de La Depense D'autre part	454'	16
Depenses en meubles pour La Loge que Jay payés en avance		
Blanchissage des Rubans		12
Six petits pots de Terre pour l'Esprit de vin	1.	
Deux Rechaux de cuivre	5.	
Deux coupes d'Etain pour l'Esprit de vin qui ont fondu	2.	4
Deux coupes de cuivre pour Idem qui les Remplace[nt]	2.	8.
Le plat D Etain pour les Pommes	3.	
un Compas et une Equerre de Cuivre	1.	
Deux mains de gros papier et une de fin pour les Billets d'avertissemt	1.	4
une Boette de fer Blanc fait faire par le machiniste qui ne peut plus servir	6.	
Le Coussinet de satin Blanc doublure et Ruban frisé	4.	
Les Deux Bources a Satin doublure Ruban, et cordon	3.	
L'arbre et gazon	3	
L'auge d'yvoire	3	

Les cinq maillets	12=	1 0
Les figures sous l'arbre	3.	
Deux Livres couverts de veau	6	
papier pour la loge	1.	
cordonnet [= cordonnes ?] pour les truelles	1-	1 0
Le panier pour fermer les meubles	"	1 0
Les Catenats de la grande Boette et du panier	1.	
Un grand Ruban Rouge ponceau pour servir de Jarretiere aux Recipiendaires	2	8.
Le Cizeau d'argent pour Les maitresses	1-	10
La Truelle pour l'auge	1	1 0
Le Coeur de l'arche pour les maitresses	1-	1 0
Perte sur le change des ducats de m' Lunet	2	8.
Le Soleil trois Ducats	15	15
Le charpentier pour la caisse des Toilles	5.	
au marchand de peaux : 6 peaux qui ont eté donnés dans les commence-m.s pour le service de La loge	3.	12
fl ---	549.	7.

[4 gauche]

	fl
Montant de la Recette d'autre part	439.5

[4 droite]

Montant de la Depense d'autre part	549.	7
Pour L'arche des maitresses et sa ferrure trois Ducats	15.	15.
Pour Le Globe de L Etoille	3.	
pour Les nuages Les plaques de fer Blanc et toute La Dependances de L'Etoille	12.	
au peintre a Compte de Les toilles	12.	
Total des Depenses payés	fl. 592.	2.

Recapitulation

	fl	
Le Total des Depenses payes monte a	592.	2.
Le Total de la Recette monts a	439.	5
Partant La Loge doit d'avances payés	fl 152.	17

Dettes de La Loge

	fl	
a De S.t Estienne et a Rosimont pour avances quils ont faittes		
conformement au Compte cy dessus	152.	17
au peintre sur ses Toilles Luy Reste Deub.	54.	10.

anv : Bertrand pour son memoire		18.
		225. 7.
Dans Ie nouveau Compte de la loge du 16. may. 11 revient de Bon en Caisse de la Recette de la finance, dudit Jour Dix sept florins et trois sols que de St Estienne a apliqués En aquit par acompte sur le present Reliquat	ex	17. 3.
Reste Deub	fl	208. 4.[s]

N[a] Il a Eté Commandé par de St Etienne au Compte de la loge 18 Bijoux et une Equerre d'argent au nommé Nicolé Bijoutier qui Exige le payement l'ouvrage non finy : artiele qui Reste En souffrance jusqua decision

gevraagd voordat hij het werk zou afmaken. Waarschijnlijk had hij daar een goede reden voor. Op dat moment had de loge ongeveer 18 leden, de twee dames waren echtgenotes (hoewel er volgens de boekhouding ook enkele 'Sœurs recues sans payment' schijnen te zijn geweest).

Zou het voor anderen duidelijk zijn geweest dat de extravagante loge van De St. Etienne in ernstige financiële moeilijkheden verkeerde? Willem Bentinck, Joost van Wassenaer en nog een ander lid van de loge, J.A. Gallas, waren allemaal bevelhebbers met de rang van luitenant-kolonel in het Hollandse Garderegiment (Van den Bergh was luitenant in dat regiment), dus er was een stevige band met het leger. Er waren ongetwijfeld ook sociale connecties en ook andere maçonnieke connecties. Het is onduidelijk waarom, maar Van Wassenaer werd ertoe overgehaald deze Adoptieloge te erkennen, hetgeen hij op 1 mei 1751 deed. Niet alleen erkende hij de loge, maar hij maakte er zelfs een Grootloge van de Adoptie van, met zichzelf als Grootmeester.

De boekhouding van de nieuwe geadopteerde loge laat zien dat er verlies wordt geleden. Deze wordt duidelijk pas openbaar gemaakt na de erkenning van de loge door Van Wassenaar, want de laatste post - die een tekort van *f* 208,40 laat zien - is gedateerd op 16 mei. Het lijkt er verdacht veel op dat deze boekhouding speciaal voor Juste Gerard werd gemaakt, die naar alle waarschijnlijkheid de schulden van de zojuist erkende loge heeft betaald. Er zou minstens *f* 169,20 zijn terugbetaald aan De St. Etienne. Bovendien kwam op datzelfde moment het gloednieuwe liedboek van de loge uit, met De St. Etienne's Discours; de Grootloge van de Verenigde Provinciën, of vermoedelijk Van Wassenaer zelf, heeft zo goed als zeker ook dit project gefinancierd. Het Constitutieboek toont aan dat een maand na de presentatie van de boekhouding aan Van Wassenaer, rond 16 juni, De St. Etienne Den Haag verlaat om 'persoonlijke zakelijke redenen'.

Le Livre de constitutions[20], het Constitutieboek van de nieuw opgerichte Grand Loge d'Adoption, bevat 48 folio's (de

eerste en de laatste officieel als zodanig ondertekend op 1 mei 1751 door Wilfelsphem de Parmentier, en medeondertekend door De Saint Estienne (sic!), Gedeputeerd Meester.[21] Slechts elf van de folio's zijn daadwerkelijk gebruikt. Het is duidelijk dat alle folio's door De St. Etienne met de hand zijn beschreven - mogelijk als zorgvuldig uitgeschreven notulen van eerder gemaakte aantekeningen - en allemaal tijdens één en dezelfde samenkomst werden ondertekend. Dit zou tijdens de oprichtingsloge op 1 mei gebeurd kunnen zijn, of als notulen voor de volgende samenkomst. Dit laatste ligt meer voor de hand, want aan de ledenlijst zijn veel namen toegevoegd zonder een corresponderende handtekening. Dat zijn duidelijk de namen van de mensen die niet aanwezig waren om persoonlijk te kunnen tekenen (zie afb. 2). Logischerwijs kunnen dit degenen zijn die aanwezig waren bij de samenkomst waarop de Grootloge van de Adoptie werd opgericht, maar niet op de volgende bijeenkomst op de eerste woensdag in juni. Dit zou ook verklaren waarom de laatste notitie in het boek van een latere datum is, maar tijdens dezelfde gelegenheid werd ondertekend. Met die laatste aantekening kreeg De St. Etienne een bepaalde officiële status, die hij blijkbaar vóór zijn naderende vertrek nodig had. Als er in juli nog een samenkomst zou worden gehouden, zou hij daarbij niet aanwezig kunnen zijn. In feite was het voor de loge normaal om van juli tot augustus of september een zomerreces te houden.

Op de eerste twee bladzijden wordt de nominatie en erkenning van Grootmeester Van Wassenaer als beschermheer aangekondigd. De Grootmeesteres (die nogal voor de hand liggend 'een persoon van het andere geslacht' moest zijn) is dan nog niet genomineerd, maar moet een legitiem en erkend lid van de Orde zijn. Dit alles is door een aantal 'broeders' en 'zusters' ondertekend. Sommige namen zijn nieuw en sommige namen die in het register van de oorspronkelijke loge stonden, zijn verdwenen. Sommige namen zijn handtekeningen, andere zijn toegevoegd in het handschrift van de schrijver. De handtekeningen en de door de schrijver toegevoegde namen worden in het hele boek consequent op deze wijze genoteerd. De eerste 'zuster' die tekent is Marian(n)e, barones d'Honstein, die Grootmeesteres zou worden.

De Grootmeester en Grootmeesteres ondertekenen de volgende pagina en vervolgens doen de andere leden van de loge hetzelfde. De motieven van de loge worden vastgelegd. De leden van de loge zullen de loge ervaren als een 'veilige haven' tegen ondeugden. Zij zullen deugdzaamheid betrachten en herkennen. De St. Etienne zal de Gedeputeerd Meester zijn. Het volgende folio is alleen door Van Wassenaer ondertekend en bevat de nominatie van Marianne d'Honstein tot Grootmeesteres, gevolgd door de handtekeningen en namen van de andere leden die deze nominatie van d'Honstein unaniem ondersteunen en accepteren. Op de volgende bladzijde is haar eigen acceptatie van de functie te vinden. De daaropvolgende acht pagina's bevatten de 'Lettre d'Etablissement' van de Grootloge van Adoptie. Twee pagina's zijn gevuld met de namen en woonplaatsen van 'broeders' en 'zusters' (zie afb. 3).

Voorbeeld 1

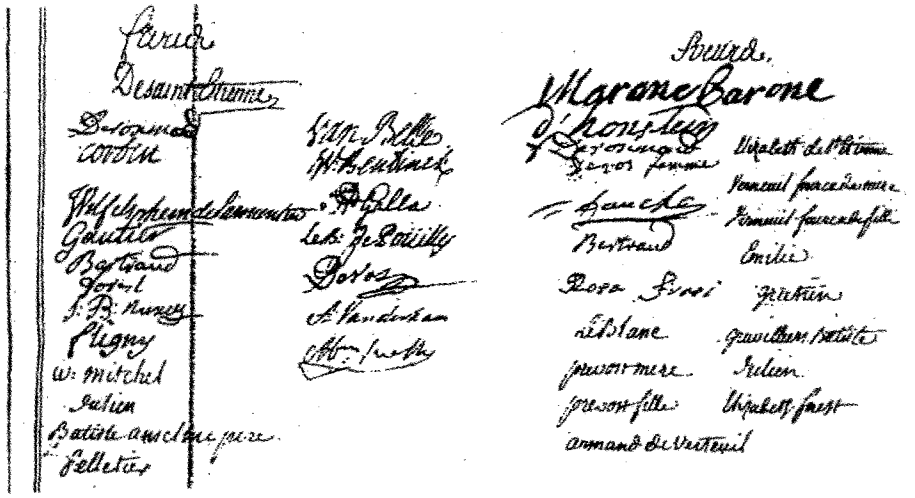

Voorbeeld 2

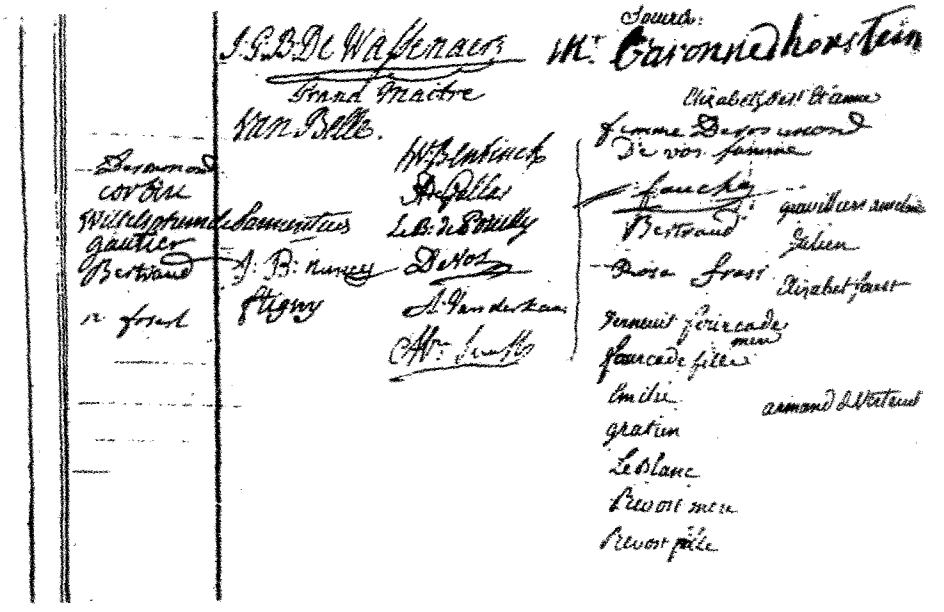

Afb. 2. Handtekeningen.

Zeven van de 34 mannen en acht van de 18 vrouwen kwamen uit Parijs, hoewel aan de accuratesse van deze lijst kan worden getwijfeld. Twee dames kwamen uit Nantes en een andere uit Londen. Minstens één man is van Engelse afkomst en onder hen bevinden zich edellieden met landgoederen op diverse locaties. Er zijn zes baronnen, onder wie Bentinck en Van Wassenaer, twee graven, Wassenaer d'Obdam (zeer waarschijnlijk Jacob Jan) en Ivan, graaf van Golovkin, en één prins, De Baden et Dourlach.

Velen van de logeleden speelden bij de Comédie Française. De identiteit van de volgende comédiens (musici, acteurs, muzikaal acteur) staat vast[22]: Jean-Baptiste Anselme père, Baptiste Anselme fils, Marcel Corbin[23], Louis Firmin Cressent, Noël Antoine de Vos, Forest, Charles Fligny, Julien, A. Wilfelsphem Parmentier en Pelletier. De comédiennes van wie de identiteit vaststaat, waren: Emilie Verneuil de Fourcade[24] en haar dochter, Le Blanc, Prevost mère, Prevost fille, Françoise Anselme-Gravillon, Julien, Forest, Rosa Frasè (Frazy), Marianne Annand de Verteuil (Deverteuil), Fauche[25] en Restier de Vos.

Mogelijk zijn er andere namen die aan artiesten toebehoren, maar vooralsnog is er niet genoeg bewijs om hun identiteit vast te stellen. Gautier zou Nicolas Gautier de dansmeester kunnen zijn. W. Mitchell is mogelijk de Engelsman Captain William Mitchell (1724-1792), een maçonnieke hervormer, commies en leraar Engels die in Den Haag woonde.[26] De geschiedenis van de Vrijmetselarij waarmee elke editie van het 19de-eeuwse *Jaarboekje voor Nederlandsche Vrijmetselaren* begint, vermeldt dat William Mitchell en Jonas Kluck, beiden inwoners van Den Haag, een constitutiebrief hadden gekregen om een kapittel van de Royal Order of Scotland op te richten in die stad in 5750 (1750). Dat was in juni. In Edinburgh zijn nog steeds kopieën van deze documenten te vinden. Toen hij in september 1753 de Lodge 'Canongate Kilwinning' van Leith bezocht, werd hij in de verslagen beschreven als de 'Grand Master of the Seven United Provinces and provincial Grand Master from London Kilwinning over all Europe, Britain excepted'.[27] Later verhuisde Mitchell naar Edinburgh en werd daar een belangrijke figuur in de The Royal Order.[28]

Over de identiteit van enkele andere logeleden is nog wat méér te vertellen. Pierre de la Sarraz was bevelhebber over een speciale strijdmacht, de Cent Suisses. Baron Pouilly hoorde bij hetzelfde regiment; hij was één van de honoraire 'gepensioneerde' officieren die de helft van de Cent Suisses vormden. Prins Wilhelm Ludwig van Baden-Durlach had in 1747 de leiding gekregen over zijn eigen 'Regiment Baden Durlach'.[29] Axel Christopher baron Von Schild bekleedde de rang van luitenant-kolonel en droeg de titel 'kamerheer van groothertog Peter van Rusland'. Van 1747 tot 1752 was hij in Den Haag de afgevaardigde van het hertogdom Holstein-Gottorp. Ivan Golovkin was de zoon van de Russische ambassadeur.[30] Kapitein Mauricius was lid van een familie met groot aanzien en landgoederen in Purmerend. In deze loge waren dus officieren te vinden met de hoogste rangen in de Verenigde Provinciën. Net als de Bentincks, was de familie Van Wassenaer één van de meest gezaghebbende

Nederlandse adellijke families. 'La Loge de Juste' kon prat gaan op twee baronnen en een graaf Van Wassenaer. En velen van de acteurs en actrices hadden internationaal faam verworven. De grote meerderheid van de logeleden woonde slechts tijdelijk in Den Haag. Het leek voor de hand te liggen dat de idealen van deze loge razendsnel over de aarde konden worden verspreid.

Het Constitutieboek vervolgt dan met het voorstel om over de hele wereld nieuwe loges te vestigen. Van nu af aan zou 1 mei worden gevierd als de oprichtingsdag. De loges zouden worden gehouden op de eerste woensdag van elke maand (dat is minder vaak dan voordat de loge werd erkend). De diverse functies van de Officieren werden vastgesteld, waarbij naast iedere mannelijke functie een vrouwelijke equivalent werd vastgelegd. Zo waren er bijvoorbeeld zowel een mannelijke als een vrouwelijke penningmeester. Er werd besloten dat er vijf logeboeken moesten zijn: (1) de Constituties, (2) het reglement, (3) nominaties en Officieren, (4) het grootboek van de penningmeester en (5) een notulenboek.

De hermelijn moest het embleem van de loge worden; dit dier staat voor trouw en voor zijn vastberadenheid om de vacht schoon en zuiver te houden. 'J'aime mieux mourir que de me souiller' zou het motto van de loge worden. Het embleem en het motto zouden zichtbaar zijn in de loge en zouden op een penning komen te staan. De hermelijn wordt vaak afgebeeld op een heuveltje met groen gras, omgeven door modderige moerasgrond; liever sterft hij dan dat hij zijn vacht bezoedelt. Dit was een allegorie voor algemene rechtschapenheid in het dagelijkse leven. Wij zijn de hermelijnen, de modder is wetteloosheid en moreel verval. Het is onze plicht liever te sterven dan ons door corruptie te laten bezoedelen.[31] Alle leden moesten een wit geitenleren schort dragen, afgezet met witte tafzijde en versierd met witte linten. Wit is de kleur van de adoptieloge.

De vijf juwelen met de afbeelding van de gereedschappen van de Vrijmetselarij zouden in zilver worden geslagen en moesten aan het witte lint worden opgehangen. Er zouden witte kousenbanden worden gedragen met de woorden 'Vertu et Silence'. De Grootmeesteres zou een stralende ster met daarin de zon dragen, de Gedeputeerde alleen een zon en de andere Officieren een halve zon.

Ook bij de laatste beschreven pagina's lijkt het er heel erg op dat ze tevoren zijn geschreven en op dezelfde dag als de andere ondertekend. De handtekeningen komen overeen met die op de andere documenten. Vreemd genoeg hebben ze een andere datum. De datum is nu 16 juni 1751. Het is een document dat De St. Etienne, vooruitblikkend op de reis die hij om persoonlijke zakelijke redenen gaat maken, het recht geeft in andere plaatsen en landen adoptieloges op te richten 'zoals hij dat ook aan ons heeft overgedragen'. Hij krijgt de status van Provinciaal Gedeputeerde Grootmeester, en de noodzakelijke papieren om dat te bewijzen. Hierna zijn alle pagina's blanco. Het is van groot belang vast te stellen wie deze De St. Etienne, die in januari voor één gulden een loge oprichtte en in juni al Provinciaal Gedeputeerde Grootmeester blijkt te zijn, precies is.[32] In documenten in het Haagse Gemeentearchief is te lezen dat hij getrouwd was

Frères:	
Juste Gerard Baron de Wassenaer	faisant sa residence a la haye
De Saint Etienne	faisant sa residence a la haye
François Rosimont	faisant sa residence a la paris
Corbin	faisant sa residence a paris
Wilfelsphem de Pannentier	faisant sa residence a paris)
Forest	faisant sa residence a paris
Mitchel	faisant sa residence a la haye
Julien	faisant sa residence a paris
Baptiste Anselme, père	faisant sa residence a la haye
Pelletier	faisant sa residence a paris
Gautier	faisant sa residence a la haye
van den Bergh (Ltn aux gardes hol)	faisant sa residence a Ia haye
Rosenboom	faisant sa residence a la haye et au Texel
Baptist Anselme, fils	faisant sa residence a la haye
Ivan, Comte de Golovkin	faisant sa residence a la haye
van Belle	faisant sa residence a la haye
Bertrand	faisant sa residence a la haye
J.B. Nunez	faisant sa residence a la haye
le baron de Bentinck (Cap et Col aux gardes hol)	faisant sa residence a la haye
Roupelis	faisant sa residence a la haye
Mauricius Capt a la pension de [?] .S[uisses?]	res. chez son frère a Purmerend en nord hollande
Crescent	faisant sa residence a paris
Fligny	faisant sa residence a paris
comte de Wassenaer d'Obdam	faisant sa residence a la haye
Gallas, Capt aux gardes hol et lieut. Col.	faisant sa residence a Ia haye
Le B. de Pouilly	faisant sa residence a la haye
D'amand	faisant sa residence a la haye
Abraham baron de Suasso	faisant sa residence a la haye
Devos	faisant sa residence a paris
Dela Sarra Capt. cent suisses du prince d'orange	faisant sa residence a la haye
A. Van Der Kaa	faisant sa residence a la haye
Prince de Bade et Dourlach	faisant sa residence dans ses Estats et a la haye
Baron de Schilld	resid. du Doe d'Holstein
Baron de Wassenaer capt dragons (idem)	faisant sa residence a la haye et a Leyde
Les Soeurs:	
Mariane Barone d'Honstein	faisant sa residence a la haye
De Rosimont de present a la haye	faisant sa residence a paris
Elisabeth de St. Estienne	faisant sa residence a la haye
Vemeuil de Fourcade mère	faisant sa residence a nantes
Emilie' *[sic]*	faisant sa residence a paris
Gratien	idem
Le Blanc	idem
Prevost mère	idem
Prevost fille	idem
Gravilliers Baptiste Anselme	faisant sa residence a la haye
Bertrand	faisant sa residenee a la haye
Julien	faisant sa residence a paris

Afb. 3. Leden van 'La Loge de Juste' volgens het constitutieboek.

Fourcade fille	faisant sa residence a nantes
Forest	faisant sa residence a paris
Armand Deverteuil	faisant sa residence a la haye
Fauche	faisant sa residence a Ia haye
Restieu Devos de vos femme *[sic]*	faisant sa residence a la haye
Rozafrazy [signs Rosa frasè]	faisant sa residence a londres

met de dochter van Daniel Friard, die één van de eerste leden was van zowel de London 'French Union Lodge' als van de eerste loge in Den Haag. Daniel Friard was in die tijd nog steeds een actief lid van de Vrijmetselarij.[33] De St. Etienne trouwde in oktober 1750 met Elizabeth Friard, maar het huwelijk heeft niet lang geduurd. Eind mei 1751, slechts zeven maanden later, stierf Elizabeth, en dat kan, aangezien De St. Etienne een leidende rol vervulde, effect hebben gehad op het functioneren van de loge.[34]

Er is nog een derde document, gedateerd 24 november 1751. Dit is een kopie of een ontwerp van een certificaat waarin de legitimiteit wordt bevestigd van nieuwe Schotse Graden onder bescherming van Van Wassenaer en d' Honstein. Het is alleen in het midden ondertekend door De Saint Etienne, met daarnaast aan beide zijden de aantekening 'accepté'. Het kan natuurlijk ook een kopie zijn van een zoekgeraakt document.

Het laatste document is het manuscript *Maçonnerie d'adoption Ecossoise en deux grades sous les noms d'architectes et grands architectes* (Den Haag, 26 november 1751), waarin een nieuwe vorm van adoptieloges wordt gepresenteerd met toegevoegde graden, zoals die ook in de mannelijke loges ruimschoots aanwezig zijn. Vijf maanden nadat de Grootloge van de Adoptie is opgericht, komt De St. Etienne terug naar Den Haag en probeert hij nieuwe graden toe te voegen, en daarmee inkomen en status te verkrijgen voor het systeem van adoptieloges dat hij als eerste in Nederland had geïntroduceerd. Het manuscript is gericht aan Van Wassenaer en d'Honstein, wat zou kunnen betekenen dat de adoptieloge nog steeds op de eerste woensdag van elke maand bijeenkwam (na een zomerreces van een maand in september of oktober). Maar Den Haag moet in die tussentijd behoorlijk veranderd zijn. De stadhouder was dood en het theater was dicht. Het theater was niet alleen gesloten vanwege de dood van de stadhouder, maar ook had het financieel een heel slecht jaar gekend. Zelfs met het verhuren van het theater voor dansfeesten en dergelijke had Huyberts een faillissement niet kunnen voorkomen. Er werd echter al snel een overeenkomst gesloten over een heropening in november onder de bescherming van Anna van Hannover. Het is niet bekend wanneer de bijeenkomsten van de loge definitief ophielden.[35]

Chansons de l'Ordre de l'Adoption ou la Maçonnerie des Femmes, 1751

De loge had een liedboek[36], *Chansons de l'Ordre de l'Adoption ou la Maçonnerie des Femmes.* De teksten zijn voornamelijk aan-

CHANSONS

DE L'ORDRE DE

L'ADOPTION

OU LA

MAÇONNERIE DES FEMMES

Dediées aux Sœurs de la fraternité Répandües ſur la ſurface de la Terre: par les Freres * * * * *.

Avec un Diſcours préliminaire ſur l'Etabliſſement de l'ordre, prononcé le jour de l'ouverture, & de la conſtitution de la grande Loge à la Haye.

Le prix un Florin

Au temple de l'Union.

Le premier May 1751

A LA HAYE.

Afb. 4. Titelblad van het liedboek van de 'adoptieloge'.

gepaste bestaande maçonnieke liederen en zijn geschreven door de acteurs Corbin and Parmentier. Het boek begint met een vijf pagina's lange 'Discours Fait par le Venerable Frere DE SAINT ETIENNE Deputé Maitre de la Loge d'ADOPTION. Le 1e de May 1751. Jour de l'Etablissement de la ditte Societé' (zie afb. 4). De St. Etienne schetst diverse ondeugden, zoals ijdelheid, extreme ambitie en zelfzuchtigheid, die in de harten van de mensen kunnen woekeren - ondeugden die in verschillende landen al duisternis en blindheid hebben gebracht. Al eeuwenlang is het voor vrijmetselaren uitgesloten hun vrouw toe te laten tot de loge, zonder dat we precies weten waarom. Dit is bijna zeker terug te voeren op de onwetendheid die in oude tijden heerste. Het is aan ons voorbehouden in deze gelukkige tijden van verlichting de mogelijkheden te zien van de vereniging van de seksen in onze loges. Er is licht gekomen in die ruimten waar het duister overheerste. Onze grondige bestudering van de Vrijmetselarij heeft bijgedragen aan het vinden van de ware methode om onze bouwstukken te perfectioneren en dat is met de hulp van onze zusters, die de warmte van hun hart inbrengen! Dit versterkt de vijf zuilen van onze Orde: Deugdzaamheid, Zwijgzaamheid, Naastenliefde, Trouw en Zelfbeheersing. Dit zijn de fundamenten waarop onze Tempel is gebouwd; een school voor Zedenlessen, een tempel van de Deugdzaamheid. Aldus de essentie van de verhandeling van De St. Etienne, die duidelijk een begenadigde orator was. Het is goed voor te stellen hoe men zich door deze woorden liet meeslepen; ze zijn als de woorden van een slimme politicus, zo subtiel dat iedereen ze op eigen wijze kan interpreteren en kan kiezen hoe serieus de woorden bedoeld zijn.

De collectie, die ook de muziek van alle liederen bevat, opent met de eerste mars van Naudot, waaraan ter ere van Van Wassenaer door twee acteurs van het theater geschreven woorden zijn toegevoegd. Het eerste vers is van Corbin en is buitengewoon vleiend. Het refrein is als volgt:

'W ... permets qu'un frère en chanson
puisse exalter ton grand nom
& Célébre en bon maçon
tes vertus que l'on révére,
guidé par ta lumière,
en ces lieux ou l'on est toujours joyeux,
oui c'est pour toi seul qu'aux dieux
j'offre tous mes voeux.'

(Wassenaer, sta een Broeder toe uw grote naam in een lied te loven, en op een juiste maçonnieke wijze uw deugden die wij bewonderen, te prijzen. Ja, slechts voor u richt ik mijn gebeden tot de goden, geleid door het licht dat u naar deze plek brengt waar men altijd gelukkig is.)

Het vers gaat verder in dezelfde toonaard. Daarna volgen een ander refrein en twee verzen van Parmentier. In diens refrein wordt Van Wassenaer geprezen als de grote weldoener:

'Chantons tous, sceurs & freres, Célébrons
La douceur que nous goutons;
L'astre des Parfaits maçons
Vient protéger nos mistéres.

Homage a Ses lumières,
La faveur
Que nous fait ce bienfaicteur,
Fait l'Eloge de son cœur,
Et notre bonheur.'

(Broeders en Zusters, laat ons samen zingen. Laten we de zoetheid vieren die we proeven. De ster van perfecte maçons komt onze mysteriën beschermen. Hulde aan zijn schitterende lichtheid, de zegen die deze weldoener ons brengt, is de glorie van zijn hart en ons geluk.)

Het eerste vers van Parmentier rept over de ark van Noach, die een speciaal attribuut van de adoptieloge was: 'Sous ses Loix, sous sa Protection, Mettons l'ARCHE de l'adoption.'
Hierna komt een lied van Corbin, dat, zoals te verwachten valt, is opgedragen aan De St. Etienne. Corbin en de andere schrijver-arrangeur van de liederen in deze bundel, Parmentier, waren goede vrienden van De St. Etienne en diens vrouw, Elizabeth; de acteurs A. Parmentier en Marcel Corbin waren getuigen bij het opmaken van het testament van Elisabeth op 25 mei 1751, vlak voordat zij stierf.[37] De melodie van dit lied is dezelfde als een lied in Naudot 1737, blz. 53, maar is in een andere toonhoogte geschreven en heeft een ander ritme. De tekst is niet bijzonder interessant. De St. Etienne is de Grootmeester van de adoptieloge en 'eenieder moet zich gelukkig prijzen hem te kennen'. Je zou ergens in het boek een lied verwachten dat gewijd is aan de Grootmeesteres, maar hierin worden we teleurgesteld.
Het volgende lied, van Parmentier, geeft de melodie niet aan, maar de muziek kan worden teruggevoerd naar 'Les Bourgeois de Chartres'. Deze is meer in de traditie van Anderson:

Adam le premièr homme
Fut le premièr maçon,
Eve en mordant la pomme,
Créa l'adoption
De leur tendre union
Une branche chérie
Peupla par ci, par la, la, la,
De petits rejettons don, don,
Notre Maçonnerie.
(De eerste man, Adam, was de eerste maçon en Eva beet in de appel en schiep aldus de adoptie door hun liefdevolle vereniging, een dierbare tak, bevolkt door hier en daar en daar, kleine lootjes als gift aan onze Vrijmetselarij.)

Adam, de eerste man, de eerste vrijmetselaar. Dat is een tamelijk gebruikelijk beeld, maar nu wordt, denkend aan de adoptieloge, Eva daaraan toegevoegd, die met de hap uit de appel de 'adoptie' schiep. De volgende verzen beschrijven de ondergang van de tempel van Salomo en de inspanningen van de vrijmetselaren om deze te herbouwen. Hierin wordt aan de gebruikelijke beelden toegevoegd (vers 4):

Prenons donc nos truelles.
Et construisons mes sœurs;
En mémoire des belles,
Un temple dans nos cœurs;
C'est a vos yeux vainqueurs,
Qu'on peut sans flatterie;
Rendre cet honneur, la, la, la;
Ce sont les vrais patrons, don, don;
De la maçonnerie.
(Laten wij dus onze troffels pakken, opdat wij mogen bouwen, mijn zusters, aan de tempel in ons hart, ter herinnering aan de schonen. Aan uw zegevierende ogen kunnen wij zonder te vleien deze eer toebedelen. Dat zijn de echte patronessen van de Vrijmetselarij.)

Hier stuiten we al meteen op iets wat een probleem zou kunnen worden voor een organisatie die zich wijdde aan deugdzaamheid en versterking van de moraal, maar zich tegelijkertijd maar al te bewust was van de vrouwelijke schoonheid en de 'zegevierende ogen' van het schone geslacht. De schrijver lijkt zich daarvan echter terdege bewust en probeert in het volgende en laatste vers onmiddellijk alle onzuivere gedachten uit te bannen door zeer ondubbelzinnig te verklaren dat het een grote dwaasheid zou zijn om van het rechte pad af te dwalen door verslaving aan onmatig amoureus amusement, hetgeen schade zou kunnen toebrengen aan de wijsheid van de adoptievrijmetselarij. Niettemin wordt de helderheid van deze gedachte weer enigszins bezoedeld door de laatste drie regels van de stanza:

'Il faut par ci par la, la, la,
Egayer l'union, don, don,
De la maçonnerie.'
(We moeten hier en daar het samenkomen van de Vrijmetselarij opvrolijken.)

Natuurlijk probeert hij ook een goed rijm te vinden en de juiste woorden om in deze versvorm te passen en een mooi eind aan het lied te geven, maar het hier

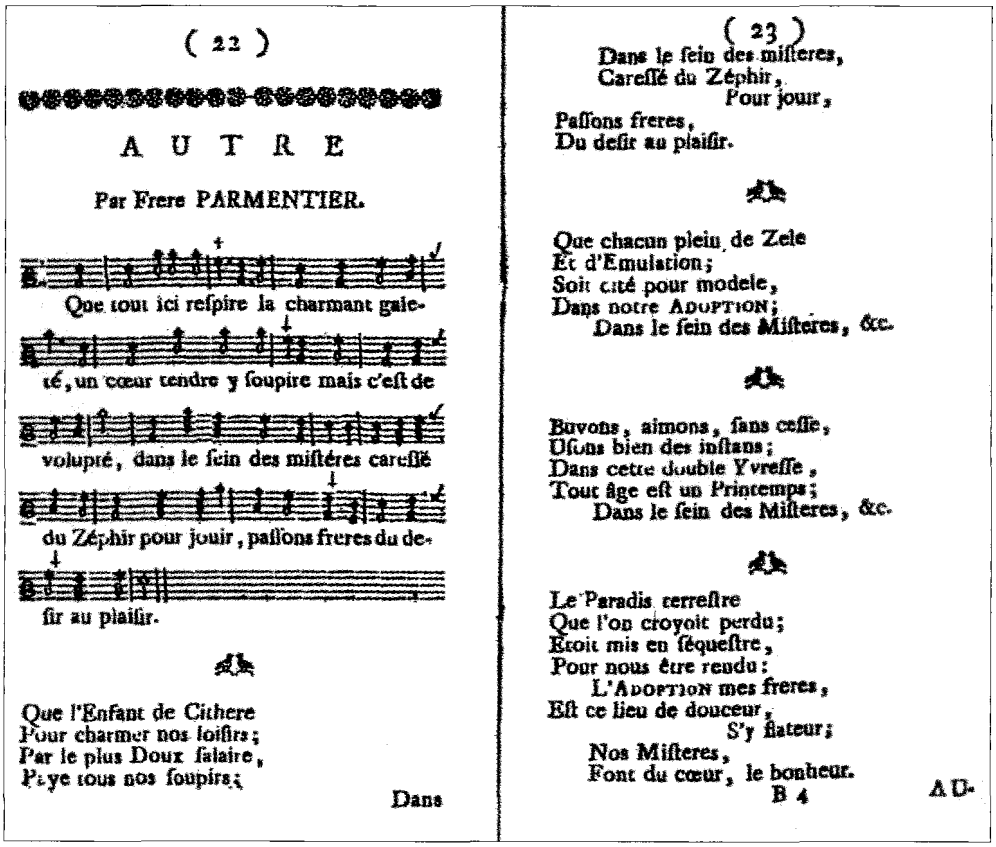

(22)

A U T R E

Par Frere PARMENTIER.

Que tout ici reſpire la charmant gaie-
té, un cœur tendre y ſoupire mais c'eſt de
volupté, dans le ſein des miſtéres careſſé
du Zéphir pour jouir, paſſons freres du de-
ſir au plaiſir.

Que l'Enfant de Cithere
Pour charmer nos loiſirs;
Par le plus Doux ſalaire,
Paye tous nos ſoupirs;
Dans

(23)

Dans le ſein des miſteres,
Careſſé du Zéphir,
Pour jouir,
Paſſons freres,
Du deſir au plaiſir.

Que chacun pleiu de Zele
Et d'Emulation;
Soit cité pour modele,
Dans notre ADOPTION;
Dans le ſein des Miſteres, &c.

Buvons, aimons, ſans ceſſe,
Uſons bien des inſtans;
Dans cette double Yvreſſe,
Tout âge eſt un Printemps;
Dans le ſein des Miſteres, &c.

Le Paradis terreſtre
Que l'on croyoit perdu;
Etoit mis en ſéqueſtre,
Pour nous être rendu:
L'ADOPTION mes freres,
Eſt ce lieu de douceur,
S'y flateur;
Nos Miſteres,
Font du cœur, le bonheur.
B 4
AD-

Afb. 5. '... Buvons, aimons, sans cesse ...'.

en daar amusanter maken van de samenkomst van de (adoptieve) Vrijmetselarij kan op vele manieren worden uitgelegd. En slechts twee liederen later (zie afb. 5) wordt dit extra benadrukt doordat dezelfde schrijver daar, in tegenspraak met zijn eerdere moralistische uitlatingen, schrijft:

Buvons, aimons, sans cesse,
Usons bien des instans;
Dans cette double Yvresse,
Tout âge est un Printemps;
(refrain) Dans le sein des Mistéres
Caressé du Zéphir pour jouir
Passons freres du desir au plesir.'
(Laat ons drinken en liefbebben, zonder ophouden. Laten we goed gebruik maken van deze momenten van dubbele bedwelming. Elke leeftijd is een Lente, in de schoot van de mysteriën; geliefkoosd door Zefir voor het genot, laten wij Broeders overgaan van verlangen naar plezier.)

De Broeders gaan over van verlangen naar plezier; over de Zusters wordt hier even niet gerept. De strijd tussen warmbloedige sensualiteit en een sterke moraal wordt als een Leitmotiv herhaald in deze hele verzameling, die uit 17 liederen bestaat. Dat is natuurlijk niet zo verbazingwekkend, aangezien steeds

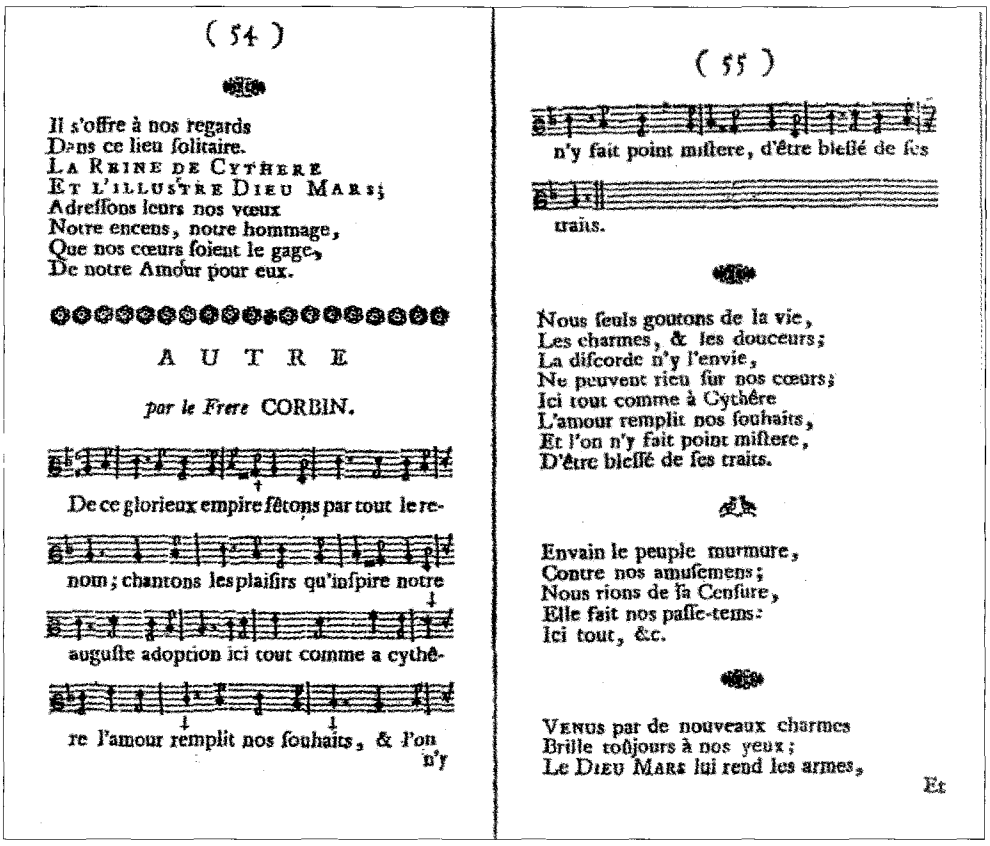

(54)

Il s'offre à nos regards
Dans ce lieu solitaire.
LA REINE DE CYTHERE
ET L'ILLUSTRE DIEU MARS;
Adreſſons leurs nos vœux
Notre encens, notre hommage,
Que nos cœurs ſoient le gage,
De notre Amour pour eux.

AUTRE

par le Frere CORBIN.

De ce glorieux empire fêtons par tout le re-
nom; chantons les plaiſirs qu'inſpire notre
auguſte adoption ici tout comme a cythê-
re l'amour remplit nos ſouhaits, & l'on n'y

(55)

n'y fait point miſtere, d'être bleſſé de ſes
traits.

Nous ſeuls goutons de la vie,
Les charmes, & les douceurs;
La diſcorde n'y l'envie,
Ne peuvent rien ſur nos cœurs;
Ici tout comme à Cythére
L'amour remplit nos ſouhaits,
Et l'on n'y fait point miſtere,
D'être bleſſé de ſes traits.

Envain le peuple murmure,
Contre nos amuſemens;
Nous rions de ſa Cenſure,
Elle fait nos paſſe-tems:
Ici tout, &c.

VENUS par de nouveaux charmes
Brille toûjours à nos yeux;
Le DIEU MARS lui rend les armes,
Et

Afb. 6. 'Cythére en Mars'.

dezelfde twee schrijvers verantwoordelijk zijn voor alle teksten, of dat nu ter verering van de Grootmeester of van de Achtbare Meester is, dan wel een lied van de Zusters gericht aan de Broeders, of andersom. Enkele liederen daarna schrijft Parmentier nogmaals dat de mannen, om de aanwezigheid van de Zusters waard te zijn, hun indiscrete verlangens moeten intomen.

Al doende zal men in de schoot van het Fatsoen het ware genot ervaren. Venus komt in deze liederen uitgebreid aan bod, meestal onder de naam Cythere (Cithere). Ook Mars doet af en toe zijn intrede (afb. 6). In de laatste twee liederen van het boek komen alle drie de namen voor: La Reine de Cythere et L'illustre Dieu Mars (blz. 54) en Venus par de nouveaux charmes / Brille toûjours à nos yeux; / Le Dieu Mars lui rend les armes, / & l'accompagne en ces lieux. Dit zijn vaak gebruikte beelden. Maar ook het toneelstuk dat op dat moment wordt opgevoerd, klinkt erin door: Les Noces de Vénus ou Les filets de Vulcain.

Verwijzingen naar adoptieloges in de *Almanach des Francs-Maçons pour l'Année 1751*

Het is van belang te beseffen dat een Almanak een lijst bevat van belangrijke data en gebeurtenissen, die meestal wordt voorbereid en gepubliceerd voordat het jaar begint. Dit betekent dat de Almanach voor 1751 zeer waarschijnlijk dateert van vóór de oprichting van 'La Loge de Juste'. Cythere speelt een belangrijke rol in de liederen in de Almanak van vóór 1751 die naar adoptievrijmetselarij verwijzen. De gedichten en liederen worden openlijk gepresenteerd in de Almanak van de Broederschap. Ze verwijzen echter niet naar een adoptieloge in Den Haag, maar naar een adoptieloge in Montpellier. Mogelijk hoopten de uitgevers van de Almanak hiermee op een eenvoudige manier de geesten van de vrijmetselaren in Nederland rijp te maken voor een nieuwe vorm van Vrijmetselarij.

In werkelijkheid heeft de publicatie van dergelijke 'ketterse' ideeën, samen met de erkenning van 'La Loge de Juste' later in dat jaar, er waarschijnlijk toe bijgedragen dat de adoptievrijmetselarij een vroege, voortijdige dood is gestorven en is er mogelijk medeoorzaak van geweest dat Grootmeester Juste Gerard van Wassenaer net zo plotseling van het toneel verdween.

Het eerste gedicht over gemengde Vrijmetselarij in de Almanak is getiteld: 'L'Etablissement de la parfaite union à Montpellier'. Dat is op zichzelf al interessant. Hierin wordt voor het eerst gesuggereerd dat er een gemengde voorloper van 'La Juste' was in Montpellier, waar de Vrijmetselarij zich al rond 1742 vestigde.[38] Als het inderdaad De St. Etienne was die de gemengde Vrijmetselarij naar Den Haag bracht, zou dit dan de plek zijn geweest waar hij er zelf voor het eerst mee in aanraking kwam?

Hierna volgt een kort ritueel: 'Fête de Table pour l'ordre de l'union'. Een Broeder brengt een toast uit op de gezondheid van de Zusters. Een Zuster complimenteert de Broeders van haar kant. Vervolgens vangt een uitwisseling van solo's en koren aan. Een derde

gedicht, 'Envoy A Mlle. de Brouquére 1re. Grande maitresse' rept over een Grande Maitresse, waarschijnlijk in Montpellier:

Aimable & jeune de Brouquére,
Toi que la Reine de Cithere
Fait sa lieutenante en ces lieux,
Vois mes desirs ambitieux,
Je voudrois pour prix de ma rime
De l'ordre mériter l'estime;
Et qu'au lieu de remerciment
Dans l'illustre établissement
On m'accorda ... mais je m'égare,
Le coup d'œil seroit trop bisare
De voir un rimeur a coté
De Quelqu' illustre déité.

(Beminnelijke en jonge De Brouquére, jij die door de koningin van Cytherea is gekozen om haar luitenant te zijn op deze plek, bezie mijn ambitieuze verlangens. Ik zou de achting willen verdienen van de Orde als prijs voor mijn rijm. En dat men mij, in plaats van dankbetuiging, in dit illustere genootschap een plek zou verlenen... maar ik verdwaal in fantasie. Het zou een bizarre aanblik geven een simpele rijmer naast zo'n illustere godheid te zien.)

Conclusie

Alles wijst erop dat 'La Loge de Juste' een kort leven beschoren was: hooguit een paar maanden, zéker geen jaren. De 'Schotse' graden van Architect en Groot Architect, zoals die door De St.Etienne waren voorgesteld, zijn waarschijnlijk nooit ingesteld. Het is zeer interessant dat één van die graden een geheim wachtwoord had, te weten 'Nejusrmatea', dat een anagram is van Juste en Marian(n)e! Een deel van de loge heeft het echter overleefd doordat in 1761 een speciale (regelmatige) loge werd gevormd van uitvoerende artiesten, genaamd 'L'Egalité des Frères'. In de *Maçonnieke Almanak* van 1793 wordt deze beschreven als 'samengesteld uit la Troupe Comédiens François' en dit wordt bevestigd door de ledenlijst, hoewel J. Baptiste Anselme blijkbaar het enige lid van 'La Loge de Juste' is dat ook lid is van deze nieuwe artiestenloge.
De loge werd door de Grootmeester zelf geïnstalleerd. Dit werd beschouwd als een zeer grote eer en, wat zeer veelbetekenend was, als een daad van verzoening. Het lijkt erop dat de reputatie van 'La Loge de Juste' niet helemaal zuiver was, aangezien deze nieuwe loge 'een tempel van Deugdzaamheid op de ruïnes van seksuele begeerten' moest worden. De rede die de Gedeputeerd Grootmeester ter gelegenheid van de oprichting van deze loge hield, werd later afgedrukt in de *Almanak* onder de titel: 'Discours du noble et très respectable Député Grand Maître des Provinces-Unies à l'occasion de l'installation de la Loge sous le nom de L'Egalité des Frères Composée de la Troupe Comédiens François à la Haye'. De rede geeft de rechtstreekse betrokkenheid met de acteurs en musici duidelijk weer en toont een interessant inkijkje in toegepast maçonniek denken. De rede kan als volgt worden geparafraseerd: 'Uw Broeders kennen uw goede eigenschappen. Wees goede meesters van deze Loge - dat zou u mogelijk zwaarder kunnen vallen dan u denkt. Straf zelden, gebruik de troffel om meningsverschillen glad te strijken. Wees streng als u,

wegens halsstarrigheid, ertoe gedwongen wordt iemand te straffen. De autoriteit van de Meester is heilig in de Loge. Sta geen onfatsoen toe en verbied het elkaar voor de gek te houden of ruzie te maken. Roei deze zaken met wortel en tak uit. Zorg dat uw broeders weten wat het doel van de Vrijmetselarij is: leg hun de allegorische betekenis van onze ritualen bij herhaling uit.'

De leden van de loge worden uitdrukkelijk gefeliciteerd met het feit dat de loge door de Grootmeester zelf werd geïnstalleerd; dat was een ongekende eer! Hiermee probeerde het Hoofd van de Orde te laten zien dat vooroordelen kunnen worden verdreven met zachtheid. Hij wil laten zien dat de goede naam van de Vrijmetselarij slechts kan worden bezoedeld door ondeugd. Erken dit en leef als een vrije maçon, maar betracht behoedzaamheid.

De Gedeputeerde Grootmeester vervolgt dan met: 'Onderscheid uzelf van anderen door middel van wijsheid en nederigheid, voel u vrij maar wees niet losbandig, wees deugdzaam zonder streng te zijn. Laat de gelijkheid waarvan wij mogen genieten tijdens onze samenkomsten niet het respect tenietdoen dat we verschuldigd zijn aan degenen die ons omringen, vanwege hun afkomst dan wel hun ambtelijke waardigheid. U moet altijd onthouden dat heel veel mensen vooringenomen zijn tegen de mensen die uw soort beroep uitoefenen, vooral in dit land. Toon gematigdheid en wijsheid, gedraag u omzichtig en zedelijk, zodat deugdzame harten in alle maatschappelijke standen te vinden zijn. Doe uw uiterste best om de achting van uw medebroeders te verdienen. Richt een tempel van deugdzaamheid op, op de ruïnes van de hartstocht.' Hiermee wordt gesuggereerd dat er een probleem was wat betreft de geloofwaardigheid en reputatie van de loge, misschien als gevolg van ongepast gedrag door de leden van de vorige adoptieloge.

Hij besluit met: 'U zult louter genoegens ervaren als u zich onderwerpt aan de regels van eer en redelijkheid. Onschuldig en zonder medeweten van degenen buiten de Orde [profanen], zult u de zoetheid van vriendschap proeven en de rust in uw ziel die ons boven alle gebeurtenissen verheft. Beoefen de broederlijke naastenliefde, gebruik de troffel vaak, en mogen vrede en zoete harmonie een onlosmakelijk deel van uw loge zijn, opdat verdeeldheid en twist nooit uw plezier zal bederven. Wees wijs, gematigd, bescheiden en discreet, vervul uw religieuze plichten en wees een perfect toonbeeld voor de Broederschap.'

Het is moeilijk te zeggen of het toneelstuk over Mars en Venus dat de acteurs in 1751 op de planken hadden gezet, ook in het dagelijkse leven van de leden van 'La Juste' in praktijk werd gebracht. Gezien het aantal echtparen en de idealistische woordkeuze in de documenten, lijkt het erop dat dit zeker niet de intentie is geweest, hooguit een bijverschijnsel. Noch kan met zekerheid worden beweerd dat de ietwat duistere figuur De St. Etienne de gemengde Vrijmetselarij heeft gebruikt om zijn eigen zakken te vullen en misschien zelfs het financiële debacle heeft veroorzaakt dat de Grootloge ten val bracht.

Later, in 1761, kregen Parmentier, Corbin en Rosimond de leiding over een eigen gezelschap in Lyon.[39] Van 1756

tot 1767 was Jean-Baptiste Anselme regisseur bij de Comédie in Den Haag; hij werd opgevolgd door respectievelijk zijn vrouw en zijn dochter. Joost van Wassenaer stierf een jaar later. En de Grootmeesteres, Marianne Baroness d'Honstein trouwde op 2 juni 1762 met Nicholas Guebel in de Portugese Kapel. Binnen twee jaar gingen ze uit elkaar en kwam een deurwaarder bij haar de onbetaalde rekeningen innen die Nicholas in Rotterdam had achtergelaten. Ze huurde een huis aan de zuidkant van het Binnenhof voor *f* 600 per jaar en stierf begin december 1773 aan pleuritis op de leeftijd van 65 jaar.[40]

Noten

1 Geciteerd in Simon Schama 1992, blz. 54-55.

2 Gabriëls 1990, blz. 185-186. Bentinck schreef in mei 1751: '[Il a] continué à faire les affaires tellement quellement par pièces et par morceau, sans suite ni plan fixe, suivant tantôt les impressions de l'un, tantôt celles de l'autre, contradictoires entre elles' (geciteerd in Gabriëls, blz. 99-100.

3 Johan Cornelis Radermacher (rentmeester van zowel stadhouder-koning Willem III als stadhouder Willem IV).

4 Hij was soldaat, bleef ongehuwd, niet van dezelfde familietak als Unico Wilhelm van Wassenaer Obdam Twickel.

5 Davidson 1995, blz. 265-267.

6 Kat 1974, blz. 40-42: De St. Hilaire als Grootsecretaris. De Haas 2002, p. 86: De St. Hilaire als corrector van J.C.F. von Hatzfeld.

7 Zorgvliet is nu een prachtig gebied binnen de bebouwde kom van Den Haag. Het Catshuis wordt sinds 1963 gebruikt als officiële residentie van de Nederlandse minister-president.

8 Dit was oorspronkelijk een prachtig verbouwde kaatsbaan (de Prins Kaetsbaan) met ontmoetingsruimten en dinerverzorging. Thesingh was van 1730 tot zijn dood in 1754 de eigenaar van het gebouw. Daarna kwam het in bezit van zijn erfgenamen. In 1767 werd een gedeelte verkocht aan de koffiehuiseigenaar Johan Thomas Storm. In 1779 kwam een nog groter deel in diens bezit. Na de dood van Storm in 1788 kocht Johan Philip Meissner zijn gedeelte. In 1804 verliet de Comédie Française het gebouw en nam haar intrek in de Koninklijke Schouwburg op het Korte Voorhout, het voormalige paleis van Nassau-Weilburg dat was omgebouwd tot een theater. Zie Lieffering 1999, blz. 49-55.

9 Venus was de godin van de liefde en de schoonheid. Dankzij haar stralende schoonheid en lieflijke glimlach had zij een grote schare aanbidders, zowel onder goden als onder stervelingen. Ze was getrouwd met de lompe, kreupele Vulcanus, de god van het vuur. Haar echte grote liefde was Mars, de god van de oorlog. De beeldschone Harmonia was hun dochter. Op een dag werden Venus en Mars, terwijl ze de liefde bedreven, gevangen in een onzichtbaar maar sterk net, dat was gesmeed door Vulcanus. Nadat hij de geliefden in zijn netten had verstrikt, riep hij: 'Jupiter en al jullie onsterfelijken! Kom snel en bezie dit lachwekkende, ontoelaatbare gedrag. Venus veracht me omdat ik kreupel ben. Ze houdt van de wrede Mars omdat hij lenig en knap is. Zie hen daar aaneengebonden in hun overspeligheid; deze koorden zullen hen zo gebonden houden tot Jupiter mij de geschenken teruggeeft die ik voor hem heb gemaakt om haar te verkrijgen, deze schaamteloze lichtekooi die haar lusten niet kan bedwingen!' De goden lachten onbedaarlijk.

10 'Wat de operazangers betreft die hier zijn geweest, ik heb volstrekt geen omgang of kennis met hen, en als ik naar de opera ga (wat zelden voorkomt), ga ik nooit achter het toneel, maar blijf altijd zitten op mijn plaats, zodat ik nooit iets met één van deze mensen te maken heb. En waarlijk, aange-

zien ik naar de opera ga onder geleide van Carrier en in zulk gezelschap als mijnheer Twickel, mijnheer Haren, mevrouw De Reck, mevrouw St. Auban, Mlle Duivenvoorde, mijnheer Gosslinga enz., geloof ik dat gijzelf er geen bezwaar in kunt zien.' Willem Bentinck aan zijn moeder, 15 februari 1723, geciteerd in Wijsenbeek 1999, blz. 117.

11 Lieffering 1999, blz. 202.

12 Zie Amusemens 1756, deel 2, blz. 121-136. Dit begint met een verweerschrift. Er schijnt op z'n minst één openbare ruimte in Den Haag te zijn geweest waar acteurs en actrices werden geweerd vanwege hun veronderstelde immorele gedrag 'en dat niet eens op bevel van de magistraat. Maar is hij minder waard dan een metselaar of een bakker? Iedereen kan zich een titel of rijkdom verwerven, maar talent is een geschenk uit de hemel en juist daarom zou talent altijd moeten worden gerespecteerd.'

13 Voor meer informatie over vrouwen en Vrijmetselarij, zie Burke 2000, blz. 255.

14 Bijvoorbeeld op blz. 130: Marianne d'Honstein stierf in 1773, niet in 1762. Blz. 131: 'Mlle Anselme weerstond haar medeacteurs niet'; als daarmee Rosette wordt bedoeld, die was in 1751 pas 11 jaar oud. Blz. 132: het verband dat zij meent te zien tussen Coyer's *La découverte de l'isle frivole* en de 'Loge de Juste' wordt door geen enkel bewijs ondersteund. Een nadere bestudering van het werk van Coyer toont aan dat het zelfs zeer onwaarschijnlijk is (zie hieronder). Blz. 137: het is onmogelijk om slechts gebaseerd op de achternaam 'Van Belle' te constateren dat zij 'prominente en gerespecteerde protestanten' waren. Er woonden in die tijd meer families 'Van Belle' in Den Haag.

15 *Mémoire Général de la Recette et de la Dépense des finances de la loge d'adoption depuis l'origine de la loge, jusque, et compris l'assemblée du onze d'avril: auqueljour a finy les assemblées de la Societé sans reconnoissance de Superieur.*

16 De troffel is te zien op het 2de-graads tableau in *Le Cathéchisme des Francs-Maçons* (1744). De symboliek is afkomstig uit de bouwwereld en de betekenis wordt meestal omschreven als 'de mortel van de broederlijke liefde opbrengen'. Zie bijv. Smith 1998, blz. 294.

17 *NNBW*, deel 11, 1297.

18 Eduard Christiaan van den Bergh, geboren 22 mei 1729 te Nijmegen, overleden 11 juni 1763 te Utrecht, kanunnik van het kapittel van de Dom te Utrecht. *NNBW*, deel III, 94.

19 HGA: Commissaris extraordinaire van de Monstering op Texel, wonende te 's-Hage.

20 Grootloge, Den Haag: 563-2: 1751 MS 1: een in fijn rood leer gebonden boek, met een gouden reliëfversiering. Slechts een kwart van het boek is gebruikt.

21 'Etienne' en 'Estienne' worden zonder onderscheid in alle manuscripten gebruikt, zelfs in de handtekeningen van die naam! De naam 'Elisabeth De St. Etienne', die nooit als handtekening, maar uitsluitend in het handschrift van de schrijver voorkomt, wordt alleen in deze versie gespeld. Naar het zich laat aanzien is De St. Etienne zelf die schrijver.

22 Deze namen zijn allemaal, tenzij anders is aangegeven, te vinden in Fransen 1925 (De Vos ontbreekt in de index, maar wordt wel genoemd op blz. 304) en in De Smet 1973, blz. 8, 69, 153.

23 Eerste naam in HGA N23 Notarieel Archief 3130, blz. 403.

24 Jacob 1991 noemt alleen 'Emilie', maar in het ms. staat een soortgelijke aantekening. De vermelding die direct voorafgaat aan die van Emilie is 'verneuil de fourcade mère'. Smet 1973, blz. 69, noemt Verneuil als de naam van een acteur.

25 Lieffering 1999, blz. 333.

26 Margaret Jacob beweert dat Mr. l'abbé Coyer een zeer kritisch traktaat heeft geschreven genaamd *Découverte de l'isle frivole* (Den Haag, 1751 en 1752), waarin hij de loge of de Vrijmetselarij niet met name noemt, maar een beschrijving geeft van 'zij die in hun tempel de zon en de maan aanbidden' (de zon en de maan stonden afgebeeld op de juwelen van de Grootmeester en de Grootmeesteres van de loge). Hij verwijst naar ene Captain Mitchell 'et ses frères'. Hij heeft kritiek op hen die de adel proberen te imiteren en polygamie verbieden, maar deze in werkelijkheid zelf bedrijven (Jacob 1991, *op. cit.*, blz. 127ff, 131). In *Découverte de l'isle frivole* is Mitchell echter één van de 'Europese' zee-lui die de tegenpool vormen van de Frivolen. De Frivolen moeten juist bewonderd worden. Zij amuseren zich met kunst en bekommeren zich niet om wetenschap en geld. Ze zijn egalitair en

edel. De zeelui zijn over het algemeen ruwe types, praktisch en (behalve de kapelaan, die fluit speelt) niet artistiek. Het ontgaat mij volledig waarom dit essay iets met 'La Loge de Juste' te maken zou hebben of kritiek daarop zou zijn! Het is meer een discussie over en een vergelijking van de kenmerken van de Franse kunstvaardigheid en het Engelse empirisme. De conclusie van het essay is dat de twee landen contact moeten onderhouden en samenwerken! Mogelijk was het Engelstalige *A Discovery of the Island Frivola,* Londen 1750 (vgl. Jacob 1991, noot 54, blz. 262) het origineel en was dit een Franstalige heruitgave in Den Haag. Het verhaal speelt zich af in Londen en ook de namen zijn Engels (kapitein Saunders, kolonel Cracherode en de toepasselijke namen voor de knechten en de barbier 'Jack (Jacques) Quick, Thomas Ball, & George(s) Shaver').

27 'De Grootmeester van de Zeven Verenigde Provinciën en Provinciaal Grootmeester van London Kilwinning voor heel Europa, met uitzondering van Groot-Brittannië.

28 Alain Bernheim, 2001, blz. 93-130.

29 Ringoir 1981, Nationaal Regiment nr. 13. Hij bekleedde deze post tot 1772 en stierf in 1788.

30 Schutte 1983. De diplomaat Alexander Gavrilovitsj, graaf van het Heilige Romeinse Rijk, graaf Golovkin van Rusland, van 1731 tot 1760. Ivan trouwde in 1759 met Camelia van Strijen, de dochter van een legerofficier, en woonde tot zijn dood in 1791 in Den Haag.

31 Emblemata 1967, rubriek 465. Hier staat de tekst in het Latijn, samen met een verklaring in versvorm: 'Malo mori quam foedari. Omnibus antistat recti mens conscia rebus; Hoc bene emi vita tu quoque crede decus.'

32 Lieffering 1999, blz. 331. In de registers betreffende het theaterpersoneel in de periode van 1749 tot 1793 wordt slechts eenmaal, in 1780, de naam 'St. Etienne' vermeld als zijnde een zanger (tweede basbariton). Zou dit dezelfde persoon kunnen zijn?

33 In 1756 ondertekende hij nog steeds documenten voor de Grootloge; zie bijv. Kat 1974, blz. 129.

34 HGA: Notarieel Archief 3130, blz. 399: Testament van Louis Auguste de St. Estienne, getrouwd met Elisabeth Friard, 25 mei 1751. Beiden wonen in Den Haag. Als getuigen traden op: A. Parmentier en Marcel Corbin. Elisabeth en Louis trouwden op 6 oktober 1750. Op het moment waarop dit testament werd opgemaakt, lag Elisabeth ziek te bed. Ze stierf op 28 mei 1751 en haar lichaam werd overgebracht naar Rijswijk. Ze hadden geen kinderen.
Ik kan niet nalaten te vermelden dat de naam 'De St. Etienne ' ook in een heel ander verband wordt genoemd, namelijk met betrekking tot ene Louis-Mathieu Bertin (1707-1779). Bertin was waarschijnlijk een avonturier en flessentrekker. Hij was de zoon van een 'conseiller au parliment de Bordeaux', die zichzelf vanaf 1741 'Marquis de Fratteaux' noemde. (Is het in dit verband niet veelzeggend dat veel van de raadsleden van het parlement van Bordeaux vrijmetselaar waren, en wel van een 'Schotse loge' die gelieerd was aan een adoptieloge? Zie Chevallier 1974, blz. 203.) Hij werd door zijn vader onterfd en nadat hij een periode had doorgebracht in een klooster, vluchtte hij naar Spanje en ging in 1750, na eerst Holland te hebben overwogen (en misschien bezocht), naar Engeland. Daar leefde hij onder de naam 'monsieur de Saint Etienne'. Omdat hij geen Engels sprak, vestigde hij zich in een Franse wijk. Hij had in Londen een secretaris en assistent genaamd Hautville, een advocaat die in het parlement van Parijs had gezeten en ook naar Engeland moest vluchten. (Dit is waarschijnlijk dezelfde als 'Pierre Tancrède comte de Hautville' die later (1762) de Utrechtse Loge 'L'Astrée' oprichtte; zie Hanou 1997, blz. 97 e.v. en 114-116.) Er bevindt zich een fotokopie van de *Histoire de Mr Bertin. marquis de Fratteaux,* 1753, in de Grootloge in Den Haag. Dit verslag werd officieel uitgegeven in Parijs en richt zich in het bijzonder tot de vrouw van prins Willem IV, 'Son Altesse Royale, Madame Anne d'Angleterre' en is ook aan haar opgedragen. Volgens dit verslag was De St.Etienne in Londen op het moment waarop 'La Loge de Juste' werd opgericht, om brieven te schrijven en zijn advocaten te bezoeken. In 1751 werd hij gezocht in verband met wanbetaling, maar hij kon niet worden opgespoord. Zou hij toen in Holland zijn geweest? Hij werd op 17 juni 1751 in Londen gearresteerd (kort nadat de De St. Etienne van de 'Loge de Juste' om zakelijke redenen was vertrokken, met de zegen van de loge om elders loges op te richten). Hij had echter meer dan genoeg geld om zijn rekeningen te betalen en werd onmiddellijk vrijgelaten. Zou hij dus betrok-

ken kunnen zijn geweest bij het opzetten van de 'Loge de Juste'? Dan zou hij ook in november 1751 weer naar Den Haag hebben moeten terugkeren voor een poging een nieuwe 'Maçonnerie d'Adoption Ecossoise' op te richten. Alles wijst erop dat 'La Loge de Juste' snel daarna ophield te bestaan en dat Van Wassenaer ontslag moest nemen vanwege een (financieel) debacle. Is De St. Etienne er vandoor gegaan met het geld? De De St. Etienne van 'Londen' werd in april 1752 in Londen gekidnapt door Franse agenten en werd snel daarna gevangengezet in de Bastille, waar hij tot zijn dood in 1779 zou blijven. Het verslag van D'Hautville is te summier om te bewijzen dat het de Louis De St. Etienne betreft die 'La Loge de Juste' heeft opgezet. De gelijkenis in de namen is echter zó toevallig (ze heetten duidelijk echt allebei Louis De St. Etienne) en de gelijktijdigheid is zó opvallend dat, zolang de identiteit van De St. Etienne van 'La Loge de Juste' niet met zekerheid vaststaat, toch met die mogelijkheid rekening dient te worden gehouden. Ook interessant is dat het papier van sommige van de documenten van 'La Loge de Juste' een Engels watermerk heeft (hoewel dit soort papier ook wel in Holland werd gemaakt voor export naar Engeland).

35 De auteur heeft nog een handschrift van De St. Etienne ontdekt: 'Le Parfait Maçon, mis en ordre, ou methode de Reception (...) par le V. frere de St. Etienne. Dedié au Respectable frere Comte Ivan de Golowkin. Livre second' in de bibliotheek van de Schotse Grootloge (Edinburgh, F 656). Hoe het in Schotland is terechtgekomen, is niet duidelijk. Misschien heeft De St. Etienne net als William Mitchel zelf Edinburgh bezocht.

36 ' ... Dediées aux Sœurs de la fraternité Répandües sur la surface de la Terre: par les Freres *****. Avec un Discours préliminaire sur l'Etablissement de l'ordre, prononcé le jour de l'ouverture, & de la constitution de la grande Loge à la Haye. Le prix un Florin. Au temple de l'Union, Le premier May 1751, à la Haye. GO: 6.B.7.

37 HGA: Notarieel Archief 3130, blz. 399, zie boven, noot 13.

38 'Saint-Jean Ancienne' was de eerste loge in Montpellier. Een lid van de tweede loge, 'La Triple Alliance' (1746) verkreeg in 1749 in Parijs 'des constitutions écossaises'. Chevallier 1974, blz. 140.

39 Fuchs 1944: zie per naam de vermelding in het lexicon.

40 HGA, Register van de Burgerlijke Stand. Juridische archieven 4255 345 (25 mei 1765), 4221 65 (20 januari 1773) en 4504 180 (21 augustus 1772).